

DOI 10.29254/2077-4214-2022-3-166-310-319

UDC 61:378.093.5:378.147.091.31-059.2:355.4 (477)

*Nefodova O. O., *Kramar S. B., *Zharikov M. Yu., *Kushnarova K. A.,

*Rutgaizer V. G., *Gruzd V. V., **Burega I. Yu.

WORK AT THE DEPARTMENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW: GOALS, TASKS, SECURITY MEASURES

*Dnipro State Medical University (Dnipro, Ukraine)

**Dnipro Medical Institute Traditional and Non-traditional Medicine (Dnipro, Ukraine)

elenanefedova1803@gmail.com

The start of the new 2022-2023 academic year has brought new tasks and demands to higher education institutions' employees. Graduating martial law in August was expected and predicted, so educators started preparing for the new educational year in the summer. The conditions and possibilities of providing educational services by institutions of higher education in different regions of the country are different: in areas where active military operations are taking place, daily shelling and explosions, interruptions with electricity and water supply, where there is no communication and the Internet, from where people are urgently evacuated or forced to stay in shelters – it is impossible to establish a high-quality mass educational process there. Regions in the rear, frontline cities, and villages have different circumstances and opportunities for higher education institutions work.

Distance education in the country's higher education institutions gained priority three years ago in connection with the COVID-19 pandemic and the introduction of a lockdown in both schools and higher education institutions. The changes that took place in the provision of educational services forced the teaching staff of higher education institutions to urgently master various academic platforms, revise lectures, methodical materials, adapt to the circumstances and the time requirements. Therefore, after the declaration of martial law, educators quickly adjusted to distance education because they already had the experience and assets to conduct this form of work. But at the moment, with the beginning of the new academic year, to provide mass-quality educational services, in our opinion, it is necessary to consider the peculiarities of the region in which the higher education institutions is located. It is possible to conduct the educational process more or less calmly in the central, western, and north-western regions. Therefore, higher education institutions can independently choose the forms of education: online, offline or mixed.

But today there is not a single city or village where a person would feel completely protected and safe. Therefore, in addition to providing high-quality educational services, organization of the safety of the participants in the educational process is at the fore. Before the beginning of the academic year, the heads of higher educational institutions found out and checked the availability and provision of bomb shelters, shelters, the possibility of providing medical and psychological assistance to students by teachers – to ensure a mass, high-quality and safe educational process at higher educational institutions.

Key words: martial law, institutions of higher education, educational process, distance learning, security measures.

Introduction. On February 24, 2022, martial law was introduced in Ukraine. Martial law in the state is a special legal regime that is presented in the event of armed aggression or a threat of attack, a threat to state independence, territorial integrity, and provides for the provision of the relevant state authorities, military command, military administrations, and local self-government bodies with the powers necessary to avert the threat, repelling armed aggression and ensuring national security, as well as temporary restriction of the constitutional rights and freedoms of a person and citizen, the rights and legal interests of legal entities, with an indication of the period of validity of these restrictions. Martial law was preceded by quarantine due to the COVID-19 epidemic, during which the educational process did not stop but was carried out in the form of distance learning. Therefore, both the academic and pedagogical teams of the departments of higher education institutions and the students of education already had experience, assets, skills in providing and receiving education in a distance form. However, the war made its corrections: the conduct of hostilities and the occupation of certain territories made it impossible to hold classes in both secondary and higher education institutions; thousands of people were forced to evacuate

themselves and take their children out of the country; thousands of schoolchildren, students, and teachers found themselves far from their places of study and work. And everyone had to adapt to new conditions of life, study, and work. The President's Office noted that all educational institutions, if possible, conduct distance learning. With the help of distance education, educational institutions completed the educational process in the spring and prepared for the new academic year with new work organization conditions in the summer. Taking into account the requirements of the state of war, the need to ensure the safety of students and employees of educational institutions, to set up the appropriate mode of operation of the education system, the President's Office offered the heads of departments (departments) of education and science of regional state administrations, institutions of higher education, professional pre-university and professional (vocational-technical) of education, enterprises, institutions and organizations belonging to the sphere of management of the Ministry of Education and Science, ensure:

- provision of educational services in the established volumes, in accordance with the defined educational programs and plans, as well as the ability to quickly restore the educational process;

- implementation of measures of civil protection plans for a particular period;
- readiness to notify management bodies and civil defense forces, participants of the educational process and employees about the emergence of an emergency; informing about the limits of distribution, consequences, ways and methods of protection, as well as actions in the area of a possible emergency;
- specification and implementation of measures to protect participants in the educational process, employees of enterprises, institutions, organizations and adjacent territories in the event of emergencies;
- readiness of available forces and means of civil defense, the possibility of attracting additional forces and means in case of emergencies;
- creation and use of facility material reserves to prevent the occurrence of emergencies and liquidate the consequences;
- immediate notification of the threat of emergencies, disruption of the functioning of subjects of educational activity or the threat of termination of the provision of educational services by the bodies of education management and civil protection of regional state administrations, territorial bodies of the Security Service, the State Emergency Service and the Ministry of Education and Science;
- in the event of an immediate threat to the life and health of the participants in the educational process at the educational facilities, implement evacuation Plans for educational institutions [1].

The introduction of martial law in Ukraine makes face-to-face education impossible for those seeking education in the occupied territories and the places of hostilities, so distance education has become the only available form in the education system in these regions. Thus, in accordance with Article 571 of the Law of Ukraine "On Education" regarding state guarantees in the conditions of a state of war, a state of emergency or a state of emergency, it is stated that students who are in a state of war, a state of emergency or a state of emergency in Ukraine or some of its localities, announced in the established order (special period) were forced to change their place of residence (stay), leave their workplace, place of study, regardless of their place of residence (stay), during the special period, the organization of the educational process in distance form or any other form is guaranteed, which is the safest for its participants [2].

The state policy of Ukraine successfully affects the implementation of distance learning in the country. Informatization of society is supported by many laws that were adopted during the years of independence, in particular the State National Program "Education" (Ukraine of the 21st century), the Law of Ukraine "On the National Informatization Program", "Concept for the Development of Distance Education in Ukraine", "Regulations on the Distance Form of Learning of complete general secondary education" and others. Distance learning is becoming more and more relevant. The events of 2020 due to the COVID-19 pandemic pushed distance learning to active development. Initially, distance learning was usually used for adults or those seeking education who sought to deepen and improve their knowledge and skills in a certain field of education: professional development, conducting master classes, etc. But dur-

ing the lockdown period, this teaching method became almost the only form of conducting the educational process, acquired a wide scale and forced teachers to gain practical experience in completing this form of teaching. The effectiveness of training increases thanks to the current development of computer technology and various software. Distance education is one of the forms of education that arose and improved together with the development of Internet technologies, and today has clear characteristics, principles and certain methodological developments. The teacher can conduct distance learning in synchronous and asynchronous modes using electronic educational platforms (Google Workspace, Google Classroom, New Knowledge, HUMAN.UA) and online communication services and tools (Zoom, Skype, Team, basic Google services: Gmail, Calendar, Meet, Jamboard, Chat, Hangouts, YouTube and others) [3]. The methods of distance learning and methodological developments for teachers and students are in the process of constant development and improvement, and the principles of distance learning and its features have become serious challenges for teachers of higher education institutions and for the education system as a whole.

The aim of the work. Determine the possibility of organizing the high-quality mass provision of educational services by higher education institutions with maximum safety of applicants and employees.

Main part. The organization of a high-quality mass educational process in the conditions of martial law is a complicated and challenging process, but it is also the most important for the scientific and pedagogical staff of higher education institutions. For distance education and classical education, an essential aspect of education is the quality of education. The quality of education in higher education institutions is considered a guaranteed result of an organized educational process that meets the standard requirements for the formation of knowledge, the ability to apply it in specific practical conditions [4]. Distance education allows students to get a theoretical basis for their future profession. But everyone knows the proverb: "It is better to see once than to hear ten times." For many applicants of various specialties, acquiring practical knowledge, practical experience, and practical skills is very important. Therefore, in our opinion, it is necessary to combine the distance form of education with the classic classroom form in those regions of the country where it is possible. This can be applied to all or individual basic departments of higher education institutions. Practice proves that 75-80% of applicants today choose full-time education.

Under the conditions of martial law, the Ministry of Education and Science recommends (Order dated April 1, 2022 No. 290):

- complete the 2021/2022 academic year by independently determining the end date of the educational process by making, if necessary, appropriate changes to the structure of the academic year determined by the institution;
- educational program and the curriculum are recommended to be implemented, condensing the educational material, organizing independent educational activities of students, additional consultations using distance learning technologies, etc. and
- to make appropriate changes to the calendar and thematic planning of subjects of the invariant and vari-

able component of the educational plan to ensure the high-quality implementation of programs without considering indicators from the number of days [5].

The work of teachers during martial law requires a preparatory stage for adjusting the work plans of lectures, practical classes, independent extracurricular training in accordance with the terms of study, the number of classes. The planning of the educational process before the beginning of the academic semester is successfully carried out by teachers. But martial law introduces its unwanted changes and corrections. Shortening the semester to 14 weeks instead of 20 increases the information load on the student, reduces the number of classes for each content module, increases the number of tests, theoretical questions, and practical skills that need to be mastered in a shorter period. During lectures and classroom classes, the teacher and students solve the issue of providing and receiving knowledge, learning practical skills and abilities. But for those seeking education, the time for extracurricular independent training increases. In such conditions, active communication with the teacher at the beginning of the lesson, discussion of the topic, definition of the main basic concepts, and answers to students' questions come to the fore. But feedback between the student and the teacher is needed, which allows both parties to evaluate the effectiveness of the work of both the teacher and the student.

The essential element of the educational process is and remains the teacher's pedagogical control of students' knowledge. During martial law, there were changes in the conditions of the student survey: no exams were held, the grade in the discipline for students who completed the course is determined by the average indicators of current success for each semester of study. Therefore, the current survey and evaluation for it acquire more significance. During communication and questioning, the teacher offers questions that can make the listener consider the problem from another angle, determines the strengths and weaknesses of each student's basic knowledge, sees the dynamics of learning current topics by each student, which, with systematic communication, allows the teacher to help each student individually, taking into account its features, to understand the material successfully. Therefore, routine work in each lesson to get a high grade makes sense for determining the student's further rating.

For quality control of knowledge during martial law, the following assessment conditions and criteria become even more important:

- ◆ regular planned, systematic management;
- ◆ objectivity of the teacher (adequacy and conformity of assessment of knowledge and practical skills);
- ◆ complete comprehensive control (covering the entire topic);
- ◆ an individual approach to each student, taking into account his psychological characteristics;
- ◆ cost-effectiveness of control (estimation of the time spent by the student on the answer and the teacher on the survey);
- ◆ pedagogical tact (conducting management in a calm, friendly atmosphere) [6].

During martial law, it is still expedient to use the oral form of an interview with the teacher during face-to-face and online practical classes for qualitative control

of the student's knowledge. But do not forget to follow the clear rules of the interview:

- the number of questions must be the same for all students;
- clear evaluation criteria, which are previously published on the website of the department for students;
- limited time for answering (for example, 10 minutes per person), as the class time has deadlines;
- announcing the grade to the student with an explanation of the errors for which points were reduced.

During martial law and quarantine, when both teachers and students are limited in attending classes, it is possible to carry out current or final control using remote forms of control on various educational platforms. Thus, the computer program My Test Student allows, in addition to educational tests, to add and form theoretical questions and apply practical skills and abilities for control, which have already been discussed in previous publications.

All institutions of higher education for the period of the defined martial law need to carry out preparatory work to ensure the educational process, the result of employees, and the reception of applicants. The safety of participants in the educational process comes to the fore.

To the heads of higher education institutions:

- put the civil defense formations of the object in readiness for actions as assigned in cooperation with the territorial civil defense formations regarding the implementation of large volumes of work to eliminate the consequences of emergencies, including those arising as a result of military (combat) actions or terrorist acts, and as well as carrying out restoration work on own facilities;
- be ready, by decision of local state administrations, city councils in cities of regional importance, and with personal consent, to involve their own object-based civil defense formations to perform assigned tasks at the objects of other business entities or in designated territories [7].

The State Emergency Service of Ukraine published on its website the algorithm of actions of local executive authorities, self-governing bodies, education management bodies, heads of educational institutions regarding the provision of shelter for participants in the educational process:

1. Carrying out an inventory (clarification) of the objects of the existing fund of civil defence shelters, which can be used to organize the shelter of the participants of the educational process.
2. Determination of the needs of the civil defence shelters fund, taking into account the actual state of the existing objects of the civil defence shelters fund.
3. Meeting the needs of the civil defence shelters fund.
4. Organization of civil defence shelters fund accounting.
5. Implementation of organizational and practical measures to bring objects of the civil defence shelters fund into readiness for use as intended and their further maintenance.
6. Distribution of the participants of the educational process according to the existing buildings of the civil defence shelters fund, taking into account their capacity, state of readiness and location in the area.

7. Informing the participants of the educational process about the location of the facilities of the civil defence shelters fund, the rules for their occupation and behavior in them, actions in the event of a sudden start of hostilities [7].

Before the beginning of the semester, the management of the higher education institutions held a meeting of the employees of the departments and units for instruction on security techniques in the conditions of martial law. At the first practical face-to-face lesson, each teacher familiarizes the students with the placement of shelters and shelters, the evacuation plan from the department's premises and the actions that students should take in the event of an alarm.

When working under martial law, a teacher must set aside time for such necessary measures as ensuring the safety of students' lives and health. In different regions, alarms are sounded every day and more than once, there may be flights and explosions, there is a need to move to a shelter. These movements take away the time that the teacher could devote to explanations, surveys, and work with drugs.

An essential component of a teacher's work in wartime is psychological assistance to recruits. Students from different regions of the country, from the occupied territories, after prolonged shelling and an extended stay in shelters, remain without the support of their parents in an alarming psychological state. Therefore, during classes, the teacher must carefully observe the condition and behavior of those present to, if necessary, provide essential psychological assistance to the student and, if necessary, seek the services of a doctor or an ambulance. Many online courses on providing psychological aid to temporarily displaced students

and students from temporarily occupied territories have been created for teachers. It is essential to adjust the entire group of listeners to compassion, attentiveness to each other, support and mutual assistance. And also to maintain contact with representatives of the dean's office to notify them on time about problems in the student body to provide assistance and solve all problematic issues together.

Conclusions. During martial law, the importance of modern distance learning forms in higher education institutions increases. But it is necessary to distinguish the living conditions during the war in different regions of the country. Distance education is also impossible in occupied territories due to the lack of the Internet. In calmer cities, it is necessary to combine forms of education (face-to-face and online), to approach the organization of the educational process more flexibly. Higher education institutions for conducting face-to-face classes must have certified shelters, bomb shelters that are repaired and equipped with electricity, drinking water, hygiene places, first aid kits, communications, etc. The safety of students and employees in providing educational services comes first during martial law.

Prospects for further research. The next stage of work for the higher education institutions may be developing and improving the existing protective structures, arranging new shelters on the territory of the higher education institutions, and providing them with everything necessary to increase the safety of participants in the educational process. In order to improve training, to save training time, measures can be considered for the possibility of holding classes in shelters and bomb shelters.

References

1. Osvita.UA Pro robotu zakladiv osvity v umovakh voyennoho stanu [Internet]. Osvita.UA; 2022. Dostupno: <https://osvita.ua/news/85835>. [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakon Ukrainy «Pro osvitu»: redaktsiya vid 6.04.2022 roku [Internet]. Verkhovna Rada Ukrainy. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian].
3. Dmitrteva EN, Kuritsyna GV. Soderzhaniye otsenki kachestva distantsionnogo obucheniya v vuze. *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya*. 2015;6:15-19.
4. Hnatyuk O.V. Dystantsiyna osvita v umovakh viys'kovoho stanu. *Materialy X Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi Internet-konferentsiyi Virtual'nyy osvitniy prostir: psikhologichni osoblyvosti zdobuvachiv osvity*; 2022; Kyiv; 2022. s. 79-80. Dostupno: www.newlearning.org.ua/content/opubli_kovano_-tezy-x... [in Ukrainian].
5. Ob' yednana terytorial'na orhanizatsiya profspilky pratsivnykiv osvity i nauky Ukrainy. DSNS pro zakhysni sporudy ta ukryttya u zakladakh osvity [Internet]. 2022. Dostupno: <https://profspilka.net.ua/dsnc-pro-zakhysni-sporudy-ta...> [in Ukrainian].
6. Starkova AA. Primeneniye praktiko-orientirovannykh i aktivnykh form kontrolya znaniy, umeni y navykov studentov v pedagogicheskoy deyatel'nosti. *Regional'noye obrazovaniye: sovremennyye tendentsii*. 2018;1:128-133.
7. Osvitniy ombudsmen Ukrainy. Osvita v umovakh voyennoho stanu [Internet]. Osvitniy ombudsmen Ukrainy; 2020. Dostupno: <https://eo.gov.ua/osvita-v-umovakh-voiennoho-stanu/2022/04/11>. [in Ukrainian].

РОБОТА НА КАФЕДРАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЦІЛІ, ЗАВДАННЯ, ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ

Нефьодова О. О., Крамар С. Б., Жаріков М. Ю., Кушнарьова К. А., Рутгайзер В. Г., Грузд В. В., Бурега І. Ю.

Резюме. З початком повномасштабного воєнного вторгнення російських військ на територію незалежної України змінилися умови і можливості надання освітніх послуг закладами вищої освіти у різних регіонах країни. Ведення бойових дій, тимчасова окупація окремих регіонів, руйнація інфраструктури у містах та селах України, необхідність перебування в укриттях, відсутність електропостачання та інтернет зв'язку унеможливають повноцінне, якісне забезпечення освіти. Відповідно до Закону України «Про освіту» статті 571 щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану, зазначено, що здобувачам освіти, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників. Дистанційна форма навчання набуває пріоритету як у школах, так і у закладах вищої освіти. Але для надання масових якісних освітніх послуг треба розглядати особливості регіону, в якому розташований ЗВО. Центральні, західні, північно-за-

хідні області мають змогу більш менш спокійно проводити навчальний процес. Тому, на нашу думку, в таких містах ЗВО можуть комбінувати форми навчання: он-лайн проводити лекції, а очно працювати із слухачами на практичних заняттях. Обирати, які предмети та заняття будуть проводитись дистанційно або очно, кожен ЗВО може самостійно, керуючись Законом України «Про вищу освіту» та враховуючи специфіку підготовки відповідних фахівців.

Але, окрім надання якісних освітніх послуг, що є першочерговим завданням ЗВО в будь який час, на перший план виступає безпека учасників освітнього процесу: як здобувачів освіти, так і співробітників ЗВО. Наявність та забезпечення роботи бомбосховищ, укриттів, надання медичної та психологічної допомоги студентам з боку викладачів – усі ці питання надважливі для забезпечення масового якісного і безпечного освітнього процесу у ЗВО.

Ключові слова: воєнний стан, заклади вищої освіти, освітній процес, дистанційне навчання, заходи для безпеки.

WORK AT THE DEPARTMENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW: GOALS, TASKS, SECURITY MEASURES

Nefodova O. O., Kramar S. B., Zharikov M. Yu., Kushnarova K. A., Rutgaizer V. G., Gruzd V. V., Burega I. Yu.

Abstract. With the beginning of a full-scale military invasion of Russian troops on the territory of independent Ukraine, the conditions and possibilities of providing educational services by higher education institutions in different regions of the country changed. The conduct of hostilities, the temporary occupation of certain regions, the destruction of infrastructure in the cities and villages of Ukraine, the need to stay in shelters, the lack of electricity supply and internet connection make full, high-quality provision of education impossible. In accordance with Article 571 of the Law of Ukraine “On Education” regarding state guarantees in the conditions of martial law, state of emergency or state of emergency, it is stated that those seeking education who are in conditions of martial law, state of emergency or state of emergency in Ukraine or its individual localities, declared in accordance with the established procedure (special period) were forced to change their place of residence (stay), leave their workplace, place of study, regardless of their place of residence (stay), for the duration of the special period, the organization of the educational process is guaranteed in a distance form or in any other form that is the safest for its participants. Distance education is gaining priority both in schools and in institutions of higher education. But in order to provide mass quality educational services, it is necessary to consider the peculiarities of the region in which the higher education institution is located. The central, western, and northwestern regions are able to conduct the educational process more or less calmly. Therefore, in our opinion, in such cities, higher education institutions can combine forms of education: to hold lectures online, and to work face-to-face with students in practical classes. Each higher education institution can choose which subjects and classes will be conducted remotely or face-to-face, guided by the Law of Ukraine “On Higher Education” and taking into account the specifics of the training of relevant specialists.

But, in addition to providing high-quality educational services, which is the primary task of higher education institutions at any time, the safety of participants in the educational process is at the forefront: both those who seek education and employees of higher education institutions. The availability and provision of bomb shelters, shelters, the provision of medical and psychological assistance to students by teachers – all these issues are extremely important for ensuring a mass, high-quality and safe educational process in higher education institutions.

Key words: martial law, institutions of higher education, educational process, distance learning, security measures.

ORCID and contributionship:

Nefodova O. O.: 0000-0002-1665-9032^{ABCD}

Kramar S. B.: 0000-0002-1285-8771^{BC}

Zharikov M. Yu.: 0000-0002-3638-0928^D

Kushnarova K. A.: 0000-0002-3149-5320^{AB}

Rutgaizer V. G.: 0000-0001-7868-8253^{EF}

Gruzd V. V.: 0000-0002-3630-6031^E

Burega I. Yu.: 0000-0001-6425-4286^D

Conflict of interest:

The Authors declare no conflict of interest.

Corresponding author

Nefodova Olena Oleksandrivna

Dnipro State Medical University

Ukraine, 49000, Dnipro, 9, Vernadsky str.

Tel.: +380930146447

E-mail: elenanefedova1803@gmail.com

A – Work concept and design, B – Data collection and analysis, C – Responsibility for statistical analysis, D – Writing the article, E – Critical review, F – Final approval of the article.

Received 23.03.2022

Accepted 15.09.2022

DOI 10.29254/2077-4214-2022-3-166-310-319

УДК 61:378.093.5:378.147.091.31-059.2:355.4 (477)

*Нефьодова О. О., *Крамар С. Б., *Жаріков М. Ю., *Кушнарєва К. А.,

*Рутгайзер В. Г., *Грузд В. В., **Бурега І. Ю.

РОБОТА НА КАФЕДРАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЦІЛІ, ЗАВДАННЯ, ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ

*Дніпровський державний медичний університет (м. Дніпро, Україна)

**Дніпровський медичний інститут традиційної і нетрадиційної медицини (м. Дніпро, Україна)
elenanefedova1803@gmail.com

Початок нового 2022-2023 навчального року поставив перед співробітниками ЗВО нові завдання та вимоги. Продовження воєнного стану у серпні було очікуваним і передбаченим, тому освітяни ще в літку розпочали підготовку до нового навчального року. Умови і можливості надання освітніх послуг закладами вищої освіти у різних регіонах країни різні: в областях де проходять активні воєнні дії, щоденні обстріли та вибухи, перебої з електрикою та водопостачанням, де відсутній зв'язок та інтернет, звідки люди терміново евакуюються або вимушені перебувати в укриттях – там неможливо налагодити якісний масовий освітній процес. Регіони, які знаходяться в тилу, прифронтові міста та села мають зовсім інші обставини і можливості для роботи ЗВО.

Дистанційна форма навчання у ЗВО країни набула пріоритету ще три роки тому в зв'язку з пандемією COVID-19 та введенням локдауну як у школах, так і у закладах вищої освіти. Зміни, які відбулись в наданні освітніх послуг, змусили викладацький склад ЗВО терміново опанувати різні навчальні платформи, переробляти лекції, методичні матеріали, прилаштовуватись обставин та до вимог часу. Тому після проголошення воєнного стану освітяни швидко налаштувались на дистанційну форму навчання, бо вже мали досвід, надбання для проведення цієї форми роботи. Але на теперішній час, з початком нового навчального року для надання масових якісних освітніх послуг, на наш погляд, треба розглядати особливості регіону, в якому розташований ЗВО. Більш менш спокійно проводити навчальний процес можливо у центральних, західних, північно-західних областях. Тому ЗВО можуть самостійно обирати форми навчання: он-лайн, оф-лайн чи змішану форму.

Але не має сьогодні в країні жодного міста чи села де б людина відчувала себе повністю захищеною та у безпеці. Тому для ЗВО, окрім надання якісних освітніх послуг, на перший план виступає організація безпеки учасників освітнього процесу. Перед початком навчального року керівники ЗВО з'ясували та перевіряли наявність та забезпечення роботи бомбосховищ, укриттів, можливість надання медичної та психологічної допомоги студентам з боку викладачів – для забезпечення масового якісного і безпечного освітнього процесу у ЗВО.

Ключові слова: воєнний стан, заклади вищої освіти, освітній процес, дистанційне навчання, заходи для безпеки.

Вступ. 24 лютого 2022 року, в Україні введено воєнний стан. Воєнний стан в державі – це особливий правовий режим, який вводиться у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності, територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям і органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Воєнному стану передував карантин через епідемію COVID-19, під час якого освітній процес не зупинявся, а здійснювався у формі дистанційного навчання. Тому, і навчально-педагогічні колективи кафедр ЗВО, і здобувачі освіти вже мали досвід, надбання, навички надання та отримання освіти у дистанційній формі. Але, війна внесла свої корективи: ведення бойових дій та окупація окремих територій унеможливила проведення занять як в середніх, так і вищих, закладах освіти; тисячі людей були змушені евакуюватися самі та вивезти з країни дітей; тисячі школярів, студентів, викладачів опинились далеко від місць навчання та роботи. І кожному по-

трібно було пристосовуватись до нових умов життя, навчання, праці. В Офісі Президента зазначили, всі заклади освіти, за можливості, здійснюють навчання в дистанційній формі. За допомогою дистанційної форми навчання навесні закладам освіти вдалося закінчити освітній процес та влітку підготуватись до нового навчального року з новими умовами організації роботи. Офіс Президента з урахуванням вимог воєнного стану, необхідності забезпечення безпеки здобувачів освіти та працівників освітніх закладів, для налаштування відповідного режиму діяльності системи освіти запропонував керівникам департаментів (управлінь) освіти і науки обласних державних адміністрацій, закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти, підприємств, установ і організацій, що належать до сфери управління МОН, забезпечити:

- надання освітніх послуг у встановлених обсягах, відповідно до визначених освітніх програм і планів, а також здатності швидкого відновлення освітнього процесу;
- виконання заходів планів цивільного захисту на особливий період;
- готовність до здійснення оповіщення органів управління та сил цивільного захисту, учасників освітнього процесу та працівників про виникнення

надзвичайної ситуації; інформування про межі поширення, наслідки, способи та методи захисту, а також дії у зоні можливої надзвичайної ситуації;

- уточнення та здійснення заходів щодо захисту учасників освітнього процесу, працівників підприємств, установ, організацій і прилеглих територій у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

- готовність наявних сил і засобів цивільного захисту, можливість залучення додаткових сил і засобів у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

- створення та використання об'єктових матеріальних резервів для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і ліквідації наслідків;

- негайне інформування про загрозу виникнення надзвичайних ситуацій, порушення функціонування суб'єктів освітньої діяльності або загрозу припинення надання освітніх послуг органів управління освітою та цивільного захисту обласних державних адміністрацій, територіальних органів Служби безпеки, Державної служби з надзвичайних ситуацій і МОН;

- у разі безпосередньої загрози життю та здоров'ю учасників освітнього процесу на об'єктах освіти вводити в дію Плани евакуації закладів освіти [1].

Введення воєнного стану в Україні унеможливило очне навчання здобувачів освіти на окупованих територіях та в місцях ведення бойових дій, тому дистанційне навчання стало єдиною доступною формою в системі освіти в цих регіонах. Так, відповідно до Закону України «Про освіту» статті 571 щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану, зазначено, що здобувачам освіти, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників [2].

Державна політика України успішно впливає на реалізацію дистанційного навчання в країні. Інформатизація суспільства підтримується низкою законів, які було ухвалено за роки незалежності, зокрема Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Закон України «Про Національну програму інформатизації», «Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні», «Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти» та ін. Дистанційне навчання набуває все більшої актуальності. Події 2020 року через пандемію COVID-19 підштовхнули дистанційне навчання до активного розвитку. Спочатку дистанційне навчання застосовували, зазвичай, для дорослих людей або здобувачів освіти, які прагнули поглибити та покращити свої знання й уміння у певній галузі освіти: для підвищення кваліфікації, проведення майстер-класів та інше. Але за період локдауну цей спосіб навчання став майже єдиною формою проведення освітнього процесу, набув широких масштабів та змусив педагогів набувати практичний досвід проведення такої форми навчання. Ефективність навчання підвищується завдяки сучасному рівню розвитку комп'ютерної техніки та різноманітного програмного забезпечен-

ня. Дистанційне навчання – одна із форм навчання, яка виникла й удосконалювалася разом із розвитком інтернет-технологій, і на сьогодні має чіткі характерні ознаки, принципи і певні методичні напрацювання. Викладач може здійснювати дистанційне навчання в синхронному та асинхронному режимах з використанням електронних освітніх платформ (Google Workspace, Google Classroom, Нові Знання, HUMAN.UA) і комунікаційних онлайн сервісів та інструментів (Zoom, Skype, Team, базові сервіси Google: Gmail, Календар, Meet, Jamboard, Chat, Hangouts, YouTube та інші) [3]. Методики проведення дистанційних занять та методичні розробки для викладачів та здобувачів освіти знаходяться у процесі постійного розвитку та удосконалення, а принципи дистанційного навчання та його особливості стали серйозними викликами для викладачів ЗВО та для системи освіти в цілому.

Мета роботи. Визначити можливість організації якісного масового надання освітніх послуг закладами вищої освіти при максимальній безпеці здобувачів та співробітників ЗВО.

Основна частина. Організація якісного масового освітнього процесу в умовах воєнного стану це надскладний і надважкий процес, але й найважливіший для науково-педагогічного складу закладів вищої освіти. Для дистанційної освіти, так само як і для класичної освіти, найважливішим аспектом освіти виступає якість освіти. Якість освіти у закладах вищої освіти розглядається як гарантований результат організованого навчального процесу, який відповідає стандартам вимогам до формування знань, здатності до їх застосування в конкретних практичних умовах [4]. Дистанційна форма навчання дає змогу слухачам отримувати теоретичну базу для майбутнього фаху. Але усі знають прислів'я: «Краще один раз побачити, ніж десять разів почути». Для багатьох здобувачів різних спеціальностей дуже важливим фактором виступає надбання практичних знань, практичного досвіду, практичних навичок. Тому, на наш погляд, в тих регіонах країни де це можливо, треба поєднувати дистанційну форму навчання з класичною аудиторною формою. Це може бути застосовано для всіх або окремих базових кафедр ЗВО. Практика доводить, що з боку здобувачів 75-80% сьогодні обирає очну форму навчання.

В умовах воєнного стану МОН рекомендує (Наказ від 01.04.2022 № 290):

- завершити 2021/2022 навчальний рік, самостійно визначивши день закінчення освітнього процесу шляхом внесення, за необхідності, відповідних змін до структури навчального року, визначеної закладом;

- освітні, навчальні програми та навчальний план рекомендується виконувати, уцілюючи навчальний матеріал, організовуючи самостійну навчальну діяльність учнів, додаткові консультації з використанням технологій дистанційного навчання тощо та

- внести відповідні зміни до календарно-тематичного планування з предметів інваріантної та варіативної складової навчального плану закладу освіти для забезпечення якісного виконання програм без урахування показників із кількості днів [5].

Для роботи викладачів під час воєнного стану потрібен підготовчий етап для корегування робочих планів лекцій, практичних занять, самостійної по-

зааудиторної підготовки у відповідності до строків навчання, кількості занять. Планування навчального процесу перед початком навчального семестру успішно виконують викладачі. Але воєнний стан вносить свої небажані зміни і корективи. Скорочення семестру до 14 тижнів замість 20 підвищує інформаційне навантаження на слухача, скорочується кількість занять на кожен змістовий модуль, збільшується кількість тестів, теоретичних питань, практичних навичок, які потрібно опанувати за більш короткий термін. Під час лекційних та аудиторних занять викладач та учні вирішують питання надання й отримання знань, опанування практичними навичками і вміннями. Але для здобувачів освіти збільшується час позааудиторної самостійної підготовки. В таких умовах на перший план виходить активне спілкування з викладачем на початку заняття, обговорення теми, визначення основних базових понять теми, відповідь на питання студентів. Але потрібний зворотній зв'язок між студентом та викладачем, який дозволяє обом сторонам оцінити ефективність роботи і викладача, і здобувача освіти.

Найголовнішим елементом навчального процесу є і залишається педагогічний контроль знань студентів з боку викладача. У період воєнного стану відбулися зміни умов опитування студента: іспити не проводяться, оцінка з дисципліни для слухачів, які закінчують курс, визначається за середніми показниками поточної успішності за кожен семестр навчання. Тому поточне опитування та оцінка за нього набуває більшої значущості. Під час спілкування та опитування викладач пропонує питання, які можуть змусити слухача розглянути проблему з іншого боку, визначає сильні та слабкі сторони базових знань кожного студента, бачить динаміку засвоєння поточних тем кожним здобувачем освіти, що при систематичному спілкуванні дає змогу викладачу допомогти кожному здобувачу освіти індивідуально, враховуючи його особливості, успішно засвоїти матеріал. Тому систематична робота на кожному занятті для отримання високої оцінки має великий сенс для визначення подальшого рейтингу студента.

Для здійснення якісного контролю знань під час воєнного стану ще більшу значущість набувають наступні умови і критерії оцінювання:

- ◆ регулярне планове систематичне проведення контролю;
- ◆ об'єктивність викладача (адекватність та відповідність оцінювання знань та практичних навичок);
- ◆ повноцінний всебічний контроль (охоплення усієї теми);
- ◆ індивідуальний підхід до кожного студента з урахуванням його психологічних особливостей;
- ◆ економічність контролю (оцінка часу, який витрачає студент на відповідь, а викладач на опитування);
- ◆ педагогічний такт (проведення контролю у спокійній, доброзичливій атмосфері) [6].

Під час воєнного стану залишається доцільним для якісного контролю знань здобувачів застосовувати усну форму співбесіди з викладачем під час очних та он-лайн практичних занять. Але не треба забувати про дотримання чіткого регламенту проведення співбесіди:

- кількість питань повинна бути однаковою для усіх студентів;

- чіткі критерії оцінки, які попередньо оприлюднені на сайті кафедри для слухачів;
- обмежений час для відповіді (наприклад, 10 хвилин на одну особу), так як час заняття має терміни;
- оголошення оцінки студенту з поясненням помилок, за які знижені бали.

В період дії воєнного стану, як і під час карантину, коли обмежені можливості і викладачів, і студентів у відвідуванні занять можливо проведення поточного або підсумкового контролю за допомогою дистанційних форм контролю на різних навчальних платформах. Так застосування комп'ютерної програми My Test Student дозволяє, окрім навчальних тестів, додавати та формувати теоретичні питання, застосовувати для контролю практичні навички та вміння, що вже обговорювалось в попередніх публікаціях.

Усім закладам вищої освіти на період визначеного воєнного стану потрібно провести підготовчу роботу для забезпечення освітнього процесу, для роботи співробітників та прийому здобувачів. На перший план виходить безпека учасників освітнього процесу.

Керівникам закладів вищої освіти:

- перевести в готовність об'єктові формування цивільного захисту до дій за призначенням у взаємодії з територіальними формуваннями цивільного захисту щодо проведення великих обсягів робіт із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, у тому числі тих, що виникли внаслідок воєнних (бойових) дій чи терористичних актів, а також проведення відновлювальних робіт на власних об'єктах;

- бути в готовності за рішенням місцевих держадміністрацій, міських рад у містах обласного значення та за особистою згодою залучити власні об'єктові формування цивільного захисту до виконання завдань за призначенням на об'єктах інших суб'єктів господарювання чи на визначених територіях [7].

Державна служба України з надзвичайних ситуацій оприлюднила на своєму сайті алгоритм дій місцевих органів виконавчої влади, органів самоврядування, органів управління освітою, керівникам закладів освіти щодо забезпечення укриття учасників освітнього процесу:

1. Проведення інвентаризації (уточнення) об'єктів наявного фонду споруд цивільного захисту (ЗСЦЗ), що можуть бути використані для організації укриття учасників освітнього процесу.
2. Визначення потреб фонду ЗСЦЗ з урахуванням фактичного стану наявних об'єктів фонду ЗСЦЗ.
3. Задоволення потреб фонду ЗСЦЗ.
4. Організація обліку фонду ЗСЦЗ.
5. Реалізація організаційних та практичних заходів щодо приведення об'єктів фонду ЗСЦЗ у готовність до використання за призначенням, їх подальшого утримання.
6. Розподіл учасників освітнього процесу по наявним спорудам фонду ЗСЦЗ з урахуванням їх місткості, стану готовності та розташування на місцевості.
7. Інформування учасників освітнього процесу щодо місць розташування споруд фонду ЗСЦЗ, правил їх зайняття та поведінки у них, дій у разі раптового початку бойових дій [7].

Перед початком семестру керівництво ЗВО проводило збори співробітників кафедр та підрозділів для інструктажу по техніці безпеки в умовах воєнного стану. Кожен викладач на першому практичному

очному занятті знайомить слухачів з розміщенням сховищ та укриттів, з планом евакуації з приміщень кафедри та діями, які студенти повинні виконувати під час сигналу тривоги.

Викладачу при роботі в умовах воєнного стану треба закладати час на такі необхідні заходи, як забезпечення збереження життя та здоров'я слухачів. У різних регіонах кожного дня і не раз лунають тривоги, можуть бути прильоти та вибухи, виникає потреба переміститися в укриття. Ці переміщення забирають час, який викладач мав би змогу відвести на пояснення, опитування, роботу з препаратами.

Важливою складовою роботи викладача в умовах війни виступає й психологічна допомога здобувачам. Студенти приїждять з різних регіонів країни, з окупованих територій, після тривалих обстрілів та довгого перебування в укриттях, залишаються без підтримки батьків у тривожному психологічному стані. Тому на заняттях педагог повинен уважно спостерігати за станом та поведінкою присутніх, щоб у разі потреби надати необхідну психологічну допомогу студенту та за потребою й звернутись до послуг лікаря або швидкої допомоги. Для викладачів створено багато он-лайн курсів надання психологічної допомоги тимчасово окупованих територій. Важливо налаштовувати увесь колектив слухачів на співчуття, уважність один до одного, підтримку та взаємодопомогу. А також підтримувати зв'язок з представниками деканату,

своєчасно сповіщати про проблеми у студентському колективі, щоб разом надати допомогу та вирішити всі складні питання.

Висновки. Під час воєнного стану підвищується значущість використання сучасних дистанційних форм навчання у закладах вищої освіти. Але треба розрізняти умови життя під час війни у різних областях країни. На окупованих територіях через відсутність інтернету унеможливується і дистанційна форма навчання. У більш спокійних містах треба комбінувати форми навчання (очну та он-лайн), гнучкіше підходити до організації освітнього процесу. ЗВО для проведення занять в очній формі повинні мати сертифіковані укриття, бомбосховища, які відремонтовані та забезпечені електроживленням, питною водою, місцями гігієни, медичними аптечками першої допомоги, зв'язком та інше. Безпека здобувачів освіти та співробітників при наданні освітніх послуг виступає на перше місце під час воєнного стану.

Перспективи подальших досліджень. Наступним етапом роботи для ЗВО можуть стати завдання по розвитку та удосконаленню існуючих захисних споруд, облаштування нових укриттів на території ЗВО та забезпечення їх усім необхідним для підвищення безпеки учасників освітнього процесу. Для покращення навчання, для збереження учбового часу можуть бути розглянуті заходи для можливості проведення занять в укриттях та бомбосховищах.

Література

1. Osvita.UA Pro robotu zakladiv osvity v umovakh voyennoho stanu [Internet]. Osvita.UA; 2022. Dostupno: <https://osvita.ua/news/85835>. [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakon Ukrainy «Pro osvitu»: redaktsiya vid 6.04.2022 roku [Internet]. Verkhovna Rada Ukrainy. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian].
3. Dmitrteva EN, Kuritsyna GV. Soderzhaniye otsenki kachestva distantsionnogo obucheniya v vuze. Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. 2015;6:15-19.
4. Hnatyuk O.V. Dystantsiynna osvita v umovakh viys'kovoho stanu. Materialy X Mizhnarodnoy nauko-ekonomichnoy Internet-konferentsiyi Virtual'nyy osvityniy prostir: psikhologichni osoblyvosti zdobuvachiv osvity; 2022; Kyiv; 2022. s. 79-80. Dostupno: www.newlearning.org.ua/content/opubli_kovano_-tezy-x... [in Ukrainian].
5. Ob' yednana terytorial'na orhanizatsiya profspilky pratsivnykiv osvity i nauky Ukrainy. DSNS pro zakhysni sporudy ta ukryttya u zakladakh osvity [Internet]. 2022. Dostupno: <https://profspilka.net.ua/днс-про-захисні-споруди-та-...> [in Ukrainian].
6. Starkova AA. Primeneniye praktiko-oriyentirovannykh i aktivnykh form kontrolya znaniy, umeniy i navykov studentov v pedagogicheskoy deyatel'nosti. Regional'noye obrazovaniye: sovremennyye tendentsii. 2018;1:128-133.
7. Osvitniy ombudsmen Ukrainy. Osvita v umovakh voyennoho stanu [Internet]. Osvitniy ombudsmen Ukrainy; 2020. Dostupno: <https://eo.gov.ua/osvita-v-umovakh-voiennoho-stanu/2022/04/11>. [in Ukrainian].

РОБОТА НА КАФЕДРАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЦІЛІ, ЗАВДАННЯ, ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ

Нефьодова О. О., Крамар С. Б., Жаріков М. Ю., Кушнарьова К. А., Рутгайзер В. Г., Грузд В. В., Бурега І. Ю.

Резюме. З початком повномасштабного воєнного вторгнення російських військ на територію незалежної України змінилися умови і можливості надання освітніх послуг закладами вищої освіти у різних регіонах країни. Ведення бойових дії, тимчасова окупація окремих регіонів, руйнація інфраструктури у містах та селах України, необхідність перебування в укриттях, відсутність електропостачання та інтернет зв'язку унеможливають повноцінне, якісне забезпечення освіти. Відповідно до Закону України «Про освіту» статті 571 щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану, зазначено, що здобувачам освіти, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників. Дистанційна форма навчання набуває пріоритету як у школах, так і у закладах вищої освіти. Але для надання масових якісних освітніх послуг треба розглядати особливості регіону, в якому розташований ЗВО. Центральні, західні, північно-західні області мають змогу більш менш спокійно проводити навчальний процес. Тому, на нашу думку, в таких містах ЗВО можуть комбінувати форми навчання: он-лайн проводити лекції, а очно працювати із слухачами на практичних заняттях. Обирати, які предмети та заняття будуть проводитись дистанційно або очно, кожен

ЗВО може самостійно, керуючись Законом України «Про вищу освіту» та враховуючи специфіку підготовки відповідних фахівців.

Але, окрім надання якісних освітніх послуг, що є першочерговим завданням ЗВО в будь який час, на перший план виступає безпека учасників освітнього процесу: як здобувачів освіти, так і співробітників ЗВО. Наявність та забезпечення роботи бомбосховищ, укриттів, надання медичної та психологічної допомоги студентам з боку викладачів – усі ці питання надважливі для забезпечення масового якісного і безпечного освітнього процесу у ЗВО.

Ключові слова: воєнний стан, заклади вищої освіти, освітній процес, дистанційне навчання, заходи для безпеки.

WORK AT THE DEPARTMENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW: GOALS, TASKS, SECURITY MEASURES

Nefodova O. O., Kramar S. B., Zharikov M. Yu., Kushnarova K. A., Rutgaizer V. G., Gruzd V. V., Burega I. Yu.

Abstract. With the beginning of a full-scale military invasion of Russian troops on the territory of independent Ukraine, the conditions and possibilities of providing educational services by higher education institutions in different regions of the country changed. The conduct of hostilities, the temporary occupation of certain regions, the destruction of infrastructure in the cities and villages of Ukraine, the need to stay in shelters, the lack of electricity supply and internet connection make full, high-quality provision of education impossible. In accordance with Article 571 of the Law of Ukraine “On Education” regarding state guarantees in the conditions of martial law, state of emergency or state of emergency, it is stated that those seeking education who are in conditions of martial law, state of emergency or state of emergency in Ukraine or its individual localities, declared in accordance with the established procedure (special period) were forced to change their place of residence (stay), leave their workplace, place of study, regardless of their place of residence (stay), for the duration of the special period, the organization of the educational process is guaranteed in a distance form or in any other form that is the safest for its participants. Distance education is gaining priority both in schools and in institutions of higher education. But in order to provide mass quality educational services, it is necessary to consider the peculiarities of the region in which the higher education institution is located. The central, western, and northwestern regions are able to conduct the educational process more or less calmly. Therefore, in our opinion, in such cities, higher education institutions can combine forms of education: to hold lectures online, and to work face-to-face with students in practical classes. Each higher education institution can choose which subjects and classes will be conducted remotely or face-to-face, guided by the Law of Ukraine “On Higher Education” and taking into account the specifics of the training of relevant specialists.

But, in addition to providing high-quality educational services, which is the primary task of higher education institutions at any time, the safety of participants in the educational process is at the forefront: both those who seek education and employees of higher education institutions. The availability and provision of bomb shelters, shelters, the provision of medical and psychological assistance to students by teachers – all these issues are extremely important for ensuring a mass, high-quality and safe educational process in higher education institutions.

Key words: martial law, institutions of higher education, educational process, distance learning, security measures.

ORCID кожного автора та їх внесок до статті:

Nefodova O. O.: 0000-0002-1665-9032^{ABCD}

Kramar S. B.: 0000-0002-1285-8771^{BC}

Zharikov M. Yu.: 0000-0002-3638-0928^D

Kushnarova K. A.: 0000-0002-3149-5320^{AB}

Rutgaizer V. G.: 0000-0001-7868-8253^{EF}

Gruzd V. V.: 0000-0002-3630-6031^E

Burega I. Yu.: 0000-0001-6425-4286^D

Конфлікт інтересів:

Автори статті підтверджують відсутність конфлікту інтересів.

Адреса для кореспонденції

Нефьодова Олена Олександрівна

Дніпровський державний медичний університет

Адреса: Україна, 49000, м. Дніпро, вул. В. Вернатського, 9

Тел.: +380930146447

E-mail: elenanefodova1803@gmail.com

А – концепція роботи та дизайн, В – збір та аналіз даних, С – відповідальність за статичний аналіз, D – написання статті, E – критичний огляд, F – остаточне затвердження статті.

Стаття надійшла 23.03.2022 року
Стаття прийнята до друку 15.09.2022 року